

Tien topics voor de toekomst van Hilversum¹, ingrediënten voor een verbeterplan.

De ontwikkeling van Hilversum ondergaat twee soorten dynamiek: die van de bestuurlijke en vakinhoudelijke planning en die van spontane initiatieven die een organisch verloop hebben.

Om die twee zeer verschillende benaderingen bij elkaar te brengen is het nodig koers te bepalen door in een ambitieplan een streefbeeld (horizon 2040) op te roepen waarin wensen en verwachtingen van bewoners en gebruikers sporen met de ideeën van professionele planologen en stedenbouwers. Een stedenbouwkundig streefbeeld is geen doctrine maar een beleidsrichting.

Om de communicatie daarover niet al te complex te maken kan zo'n streefbeeld in een beperkt aantal ruimtelijke, sociaaleconomische, culturele en ecologische ingrediënten worden opgedeeld. Deze ingrediënten worden hier afzonderlijk beschreven, maar wel vanuit een samenhangend concept van stedelijkheid.

1. Het optellen van een **ambitiedocument**: de maatschappelijke vraagstukken rond de stadsontwikkeling van Hilversum vergen een heldere formulering van ambities. Belangrijk vraagstuk daarbij is de te verwachten ruimtevraag specifiek gericht op stedelijke functies: wonen, werken, mobiliteit, vergroening en duurzaamheid.
2. Een **overzicht van knelpunten** en tegengestelde belangen als het gaat om de ruimtevraag. Stadsontwikkeling vraagt om coördinatie van velerlei uiteenlopende belangen en de harmonisatie van de daaruit te verwachten belangenconflicten.
3. Het bundelen van **historische kaarten** die inzicht geven in onderliggende landschapselementen zoals waterlopen en groenlobben zodat structuur gegeven kan worden aan de vergroeningsambities.
4. Het opstellen van **kwaliteitskaarten** van bestaand stedelijk gebied waardoor de inmiddels ontstane ruimtelijke verrommeling en functionele sleetsheid wordt bloot gelegd. Voor de modernisering van de stad zijn functionele, technische en ruimtelijke kwaliteitskaarten zeer geschikt om zoekgebieden aan te wijzen waar verbeteringen wenselijk zijn. Binnenstedelijk (ver)bouwen is nodig om Hilversum vitaal te houden, de natuurlijke omgeving te sparen en tegelijkertijd de ambities van verduurzaming te realiseren.
5. **Integrale gebiedsanalyse** levert een werkdocument op voor de nodige transformaties die leiden tot fysieke en maatschappelijke verbeterplannen. Om selectief te werk te gaan is inzicht in het functioneren van de binnenstedelijke voorzieningen voor wonen en werken, recreatie, cultuur en mobiliteit onmisbaar.
6. De vraag is of we willen meebewegen met de grote maatschappelijke veranderingen die op ons afkomen. **Proactieve regie op die veranderingen** krijgt sociale legitimatie als deze berust op signalen uit de Hilversumse samenleving als resultante van een open participatieproces.
7. Wil men **een eigen stadsbeeld** in stand houden dan moet gezocht worden naar een eigen Hilversums bouwidiom. Het gaat om stadsverfraaiing, veilige en comfortabele wegprofielen en aaneengeregen groen, met zichtlijnen en hoekoplossingen als markante punten van herkenning.

¹ Fons Asselbergs, *Een ruimtelijk, functioneel en cultureel verbeterplan voor Hilversum 2040*, een beknopt essay voor ARK, 30-10-2020

8. Rondom **het stedelijk element 'spoor'**, deel van de Gooilijn, waarvan de scheidende werking verkleind moet worden, moeten voor oost en west Hilversum nieuwe verbindingen gezocht worden.
9. De groei van teleshopping noopt tot **concentratie en selectie van het mkb**. De ombouw van deze bedrijfstakken in de secundaire winkelstraten naar woningbouw en werk-aan-huis/werkplaats/studio/atelier ligt voor de hand en is een kans voor het concept van de compacte stad. Selectieve toepassing van het Voorkeursrecht Gemeenten kan daarbij flankerend beleid zijn.
10. Het veranderingsproces kan alleen effectief en geloofwaardig zijn als het berust op een door participatie tot stand gekomen **deal met de bevolking**. Het betreft een grote-lijnen-plan dat richting geeft en voldoende flexibel is om met de tijd mee de juiste aangepaste detaillering te ondergaan.

.....

Een ruimtelijk, functioneel en cultureel verbeterplan voor Hilversum 2040

[beknopt essay van Fons Asselbergs voor ARK, 30-10-2020 en 26-01-21,
zie ook de ARK-adviezen 16 C, 23, 23 A en 24]

A. INLEIDING

Verkenning van wat in de periode Dudok voor de stedenbouw karakteristiek is en voor de toekomst relevant kan zijn.

I INZICHT

De stedenbouwer "die uit de chaos van gegevens, adviezen en inzichten een doelmatig geheel tevoorschijn moet brengen"(Fockema Andreae, 1912).

Stedenbouw vraagt om onderzoek en analyse naar de historische essentie, de geest, het DNA van een stad. Maar stedenbouw is geen objectieve wetenschappelijke discipline, waarbij 'Survey before Plan' gedragsinvloed of inzicht in samenhangen kan garanderen.

Stedenbouw vraagt om begrip voor de historische dimensie. Dat is iets anders dan het beschikken over statistische gegevens. Stedenbouw vraagt zowel om inzicht in functionaliteit met als complexe opgave notie van de stedelijke logistiek (oriëntatie, veiligheid en comfort) maar tegelijk ook om empathie voor de maatschappelijke belevingswaarde uit participatieprocessen. Daarnaast veronderstelt stedenbouw ook een andere benadering, die van sublimatie gericht op ruimtelijke kwaliteit en schoonheid.

Stedenbouw kan opgevat worden als samenlevingsideaal: de maatschappelijke vraagstukken vergen een helderheid bij het formuleren van ambities. Het Omgevingsplan Hilversum vraagt om een redengevend inzicht in de programmatisch alomvattende en dynamische ruimtevraag gebaseerd op permanente communicatie met bewoners en belangengroepen.

Stedenbouw vraagt om coördinatie van velerlei uiteenlopende belangen die zowel parallel lopen als aan elkaar tegengesteld zijn omdat zich daar belangenconflicten voordoen. Dat is een extra opgave omdat de vraagkant gemengd is, de dynamiek ongelijk en de expertise specialistisch. Deze complexiteit vraagt om een integrale aanpak waarbij disciplines elkaar moeten complementeren of met elkaar in evenwicht gebracht moeten worden.

II BEGINSELEN

Het formuleren van uitgangspunten (principes of beginselen) in de tijd van Berlage en Dudok (en internationaal bij Camillo Sitte en Raymond Unwin) was gericht op het creëren van herkenbare eenheid, vloeiende verbindingen, stedelijke monumentaliteit en schilderachtige detaillering. De stad werd gezien als een organisch geheel, waar regelmaat, harmonie en schoonheid heerst en waar het stadsbeeld verankerd is in silhouetten en accenten, met een plastische ritmiek binnen een ruimtelijke compositie. Dat is het ideale stadsbeeld uit de laat 19de eeuw: een ruimtelijke compositie met een hiërarchisch netwerk van wegen. Dudok heeft dit beeld tijdens zijn werk in Hilversum steeds vastgehouden.

Typologisch koos hij voor ‘tuinstad’ in het verlengde van het omliggend natuurschoon. De kracht van dit vooroorlogse voorbeeld en richtinggevend idee is een deel van het eigen karakter van Hilversum geworden. Ritme en dynamiek in de volumeopbouw resulteerde in een harmonische relatie tussen bouwmassa en ruimte.

Omdat Hilversum omringd was met natuurschoon ging Dudok aanvankelijk (1933) uit van een ‘beëindigingsplan’ wat hij na de oorlog herformuleerde met de term ‘begrenzingsplan’. Hij wilde de stadsrand strak houden waarbij de scheiding tussen stad en landschap helder bleef. Zijn plannen gingen uit van limieten en van concentratie om ruimtelijke versplintering te voorkomen. Hij werkte stedenbouwkundig gaandeweg van de buitengrenzen naar de oude stadskern toe, uitgaande van een concentrische groeiwijze met ringen en radialen.

III OPGAVE

Omdat de gemeentegrenzen klem liggen binnen Gooise natuurgebieden is Hilversum aangewezen op renovatie en vervangende bouw in de vorm van verbeterplannen. Voor de modernisering van de stad zijn functionele, technische en ruimtelijke kwaliteitskaarten zeer geschikt om zoekgebieden aan te wijzen waar verbeteringen wenselijk en mogelijk zijn.

Tussen 1941 en 1946 werkte de Kernplancommissie Hilversum aan de vernieuwing van het oude centrum, waarbij via sanering en reconstructie gestreefd werd naar een nieuw stadshart. De kern voldeed niet meer aan haar functies en moest verkeerskundig beter aansluiten bij de omliggende stadsgebieden. Ook sociaal-cultureel moesten de sleetse stadsfragmenten herzien worden. De in onbruik geraakte binnenstedelijke functies moesten herontwikkeld worden. Het labirint van de kern moest gaandeweg gemodificeerd worden. Onzekerheid over grondeigendommen door dreigende onteigening en een planrealisatie die ca 50 jaar in beslag zou nemen maakte het Kernplan tot een mission impossible.

Na het vertrek van Dudok in 1969 is in dit gebied sprake van een reeks van geplande en spontane ontwikkelingen waarvan die rond de Brink, de Groest, Marktplaats, Plan Stationsplein etc. samen het stadshart wezenlijk hebben aangepakt.

B. REGISSEREN OP RUIMTELIJKE KWALITEIT

1. 'GEPLANDE STAD' VERSUS 'GELEEFDE STAD'

Onze steden zijn voor een groot deel gepland: de huizen, de wegen, de ov-lijnen, de maatschappelijke en publieke instellingen en de openbare ruimte waarin deze functies zich bevinden vormen tezamen een infrastructuur die door beleidsmakers is bedacht: de geplande stad.

In het hier-en-nu bestaat daarnaast de geleefde stad, die al doende wordt gecreëerd door de burgers die er wonen en werken. Het is een ruimte waar in de alledaagse realiteit onafhankelijk van de professionals door mensen wordt geleefd. Zij bezien hun stad met andere ogen. Niet als een object dat met beleid en planning leefbaar moet worden gemaakt, maar als de habitat waarin zij hun dagelijkse dingen doen.

De vraag wordt aan de Raad van Hilversum voorgelegd of deze onderkent dat Hilversum - met 2040 in het verschiet - voor een grote opgave staat en daaruit de conclusie wil trekken daarop met raad en daad proactief te anticiperen. Die opgave wordt steeds complexer. Het wordt bij gebiedsontwikkeling almaar belangrijker om integrale oplossingen te bedenken waar wonen, recreatie, mobiliteit, onderwijs, zorg en werk op een ecologische en comfortabele manier voor gebruikers samenkomen.

Integrale gebiedsanalyse kan door transformatie leiden tot fysieke maar ook maatschappelijke verbeterplannen. Dat betekent wel dat de functies wonen, werken, maatschappelijke voorzieningen en openbare ruimte (voor mobiliteit en groen) niet meer in gescheiden kolommen maar geïntegreerd en in compact gemengd verband ingericht worden.

Binnenstedelijk (ver)bouwen is nodig om Hilversum vitaal te houden, de natuurlijke omgeving te sparen en tegelijkertijd de ambities van verduurzaming te realiseren.²

2. DE VRAAG IS OF WE WILLEN MEEBEWEGEN MET DE GROTE MAATSCHAPPELIJKE VERANDERINGEN DIE OP ONS AFKOMEN³

In de 'Omgevingsfoto van Hilversum'⁴ is een strategische analyse gemaakt waarin expliciet stelling wordt genomen om proactief regie te voeren op de onafwendbare ruimtelijke en sociale dynamiek en deze niet 'va banque' aan het opportunistisch lot over te laten. Deze regie kan alleen solide tot stand komen als deze berust op signalen uit de Hilversumse samenleving als resultante van een open participatieproces. In een werkdokument wordt de vraag opgeroepen waar in het bestaand stedelijk gebied het huidige ruimtebeslag veranderbaar is om met het kompas op de toekomst van de stad te verbeteren. Een concreet antwoord op deze vraag is hoogst urgent.

Die delen van de stad die sleets zijn en geen duurzame functie (meer zullen) vervullen kunnen worden opgewaardeerd, vervangen of aangepast door een omvattende correctie⁵ op stedelijk structuurniveau met als perspectief de realisatie van een gezonde en comfortabele woon-werkplek. De omgevingskwaliteit van het niet voor transformatie in aanmerking komend deel van Hilversum moet met een gebudgetteerd beheerplan op peil gehouden worden. Om aldus selectief te werk te

² Werkgroep Binnenstedelijk Bouwen, Prachtig Compact NL, CRA, Den Haag 2010

³ Carolien Gehrels (directeur Europese Steden bij Arcadis), BT-congres 'De bedrijvige stad', 29-10-2020

⁴ Omgevingsfoto gem. Hilversum. Analyse t.b.v. de Omgevingsvisie (werkdokument), Anteagroup 03-12-2019

⁵ J. Castex, J.Ch. Depaule, Ph Panerai, *De rationele stad. Van bouwblok tot wooneenheid*, Uitg. SUN, Nijmegen 1984

gaan is inzicht in het functioneren van de binnenstedelijke voorzieningen voor wonen en werken, recreatie, cultuur en mobiliteit onmisbaar.

3. DE IDENTITEIT VAN HILVERSUM

De identiteit van Hilversum wordt voor een belangrijk deel gedragen door het sociaal-cultureel stedenbouwkundig concept van Dudok, het vroege Modernisme en de Gooise villabebouwing. Voor een ander deel is die identiteit zodanig vertroebeld en verdampt dat daarvoor nieuw elan moet worden gezocht. In de communicatie over de ruimtelijke kwaliteit van Hilversum is het stedenbouwkundig vocabulaire gericht op structurele vergroening, adequate publieke voorzieningen en een logische bereikbaarheid.

Zoals Dudok voor en na de oorlog een herkenbare bouwtypologie ontwierp. Zo moet ook nu gestreefd worden naar een eigen Hilversums bouwidroom. Het gaat om stadsverfraaiing, veilige en comfortabele wegprofielen en aaneengeregen groen, met zichtlijnen en markante hoekoplossingen als herkenningpunten. Rondom het stedelijk element 'spoor', deel van de Gooilijn, waarvan de scheidende werking geminiseerd moet worden, moeten voor oost en west Hilversum nieuwe verbindingen gezocht worden.

In het verlengde van de bebouwing van het stationsplein kan men denken in een verkaveling van woningbouwblokken van 5 lagen, opgetopt met penthouses of 1 à 2 daketages- en met een verzakelijke hogere plint waar dat marktconform mogelijk is.

In 2020, het Corona-jaar, is gebleken dat een deel van de detailhandel en horeca gedurende de laatste decennia een zekere wildgroei heeft ondergaan. De groei van teleshopping noopt tot concentratie en selectie. De ombouw van deze bedrijfstakken in de secundaire winkelstraten naar woningbouw en werk-aan-huis/werkplaats/studio/atelier ligt voor de hand en is een kans voor het concept van de compacte stad. Selectieve toepassing van het Voorkeursrecht Gemeenten kan daarbij flankerend beleid zijn.

4. DE VRAAG NAAR EEN RUIMTELIJK, FUNCTIONEEL EN SOCIAAL-CULTUREEL PERSPECTIEF

In plaats van spontane en fragmentarische inbreidsels kan het planproces bewust stedenbouwkundig geregisseerd worden. Een gefaseerd planproces - met 2040 als perspectief - agendeert voor Hilversum een sociaal economisch en een sociaal cultureel programma. Een dergelijke agenda kan met de medeoverheden besproken worden.

Vanuit een algemeen verkavelingsconcept kan die fasering zich voltrekken door dáár in te grijpen waar de eigendomsposities en de markt mogelijkheden bieden, als dat maar gebeurt in een voortgaand geordend en samenhangend perspectief.

Om continuïteit en consistentie tijdens dit 20-jarig planproces veilig te stellen worden er van meet af aan regels afgesproken die de eenheid van uitwerking garanderen. Dit proces kan alleen effectief en geloofwaardig zijn als het berust op een door participatie tot stand gekomen deal met de bevolking. Het grote-lijnen-plan is flexibel genoeg om in de loop der jaren naar bewind van zaken uitgewerkt te kunnen worden.

Hilversum is al jaren in opeenvolgende gebiedstransformaties op zoek naar een passende stedelijkheid. **Het is hoog tijd dat bij deze zoektocht de balans wordt opgemaakt welk streefbeeld Hilversum voor ogen heeft.** Duurzaamheid, bedrijvigheid, woningaanbod, welzijn en comfort zijn kwaliteiten die niet komen aanwaaien. Die moeten expliciet in ambities worden vastgelegd, gecommuniceerd en georganiseerd.